

Ochilov Abror

SHDPI Ijtimoiy Fanlar kafedrası oqituvchisi

Aliqulova Nozima Abduvali qizi

SHDPI Milliy g'oya manaviyat asoslari

va huquq talimi yo'nalishi I-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Maqolada huquq ijodkorligi tushunchasi, turlari va prinsiplari, qonun ijodkorligi jarayoni tushunchasi va bosqichlari hamda O'zbekistonda qonun ijodkorligi jarayonining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *huquq ijodkorligi, qonun ijodkorligi, qonunchilik tashabbusi, qonunchilik tashabbusi huquqi, qonun loyihasi muhokamasi, qonunni qabul qilish, qonunni imzolash va e'lon qilish, normativ-huquqiy hujjat, yuridik texnika.*

Abstract: *The article analyzes the concept, types and principles of law-making, the concept and stages of the law-making process and the specific features of the law-making process in Uzbekistan.*

Key words: *law creation, law creation, legislative initiative, the right of legislative initiative, bill discussion, adoption of the law, signing and announcement of the law, regulatory legal document, legal technique.*

Аннотация: *В статье анализируются понятие, виды и принципы правотворчества, понятие и этапы правотворческого процесса, а также особенности правотворческого процесса в Узбекистане.*

Ключевые слова: *правотворчество, правотворчество, законодательная инициатива, право законодательной инициативы, обсуждение законопроекта, принятие закона, подписание и объявление закона, нормативный правовой документ, юридическая техника.*

Huquq ijodkorligi jarayonida yangi huquq normalari ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Bunda huquq manbalarida birinchi navbatda, davlat hokimiyati organlari faoliyatining maqsadi, vazifalari va funksiyalarining mazmuni hamda huquqiy doiradagi muayyan ijtimoiy munosabatlarda huquq subyektlarining huquq va majburiyatlari o'z ifodasini topadi.

Albatta, huquq ijodkorligi haqida gap ketganda ushbu faoliyat davlat funksiyalarini amalga oshirishning huquqiy shakllaridan biri ekanligini nazarda tutish lozim. Chunki jamiyatga davlat rahbarligi ko'rinishlaridan biri bo'lgan huquq ijodkorligi yoki qonun yaratuvchilik ishi davlat faoliyatining muhim yo'nalishi hisoblanadi. Binobarin, muayyan bir davlatning maqsadi, vazifasi, tipi, davlat hokimiyatini amalga oshirish va tashkil etish shakllaridan qat'i nazar, huquq ijodkorligi davlat tomonidan amalga oshiriladi.¹

Shuning uchun ham huquq ijodkorligi – jamiyat va davlatning huquqiy ehtiyojlarini aniqlash va baholash, vakolatli subyektlarning normativ-huquqiy hujjatlarini belgilangan tartibda shakllantirish va qabul qilishni qamrab oluvchi jarayondir. Huquq ijodkorligining murakkab jarayon ekanligini quyidagilar orqali ko'rish mumkin:

- 1) huquqiy tartibga solishni talab etadigan ijtimoiy munosabat, vaziyat yoki jarayonni anglash, o'rganish va tahlil etish;
- 2) muayyan normativ-huquqiy hujjatni qabul qilish vakolatiga ega bo'lgan organ yoki mansabdor shaxs (subyekt)ni aniqlash;
- 3) qabul qilinishi nazarda tutilayotgan aktning shaklini tanlash;
- 4) tegishli protsedura doirasida normativ-huquqiy hujjatni tayyorlash, qabul qilish, unga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish yoki bekor qilish;
- 5) qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatni huquq subyektlari e'tiboriga yetkazish.

¹.<http://www.tsul.uz>

Huquq ijodkorligi – bu, eng avvalo, vakolatli davlat organlarining normativ-huquqiy hujjatlarni yaratish, ularga o`zgartirish kiritish yoki ularni bekor qilishga qaratilgan faoliyati.

Huquq ijodkorligi turlari sifatida quyidagilarni ko`rsatib o`tish mumkin:

- bevosita huquq ijodkorligi (umumxalq referendum);
- davlat organlarining huquq ijodkorligi (Oliy Majlis, Vazirlar Mahkamasi, vazirliklar va boshqalar);
- alohida mansabdor shaxslarning huquq ijodkorligi (Prezident, vazirlar, hokimlar va boshqalar);
- mahalliy davlat hokimiyati organlarining huquq ijodkorligi.

Huquq ijodkorligi huquq normalarini yaratish, takomillashtirish, o`gartirish yoki bekor qilishga qaratilgan davlat faoliyati shakli singari o`ziga xos jarayon sifatida asosiy qoidalar – prinsiplarga egadir.

Huquq ijodkorligi jarayonining ustuvor qoidalari, avvalo, mamlakatning Konstitutsiyasi va qonunlaridan kelib chiqadi hamda huquq nazariyasi va yuridik texnikaga tayanadi.

Huquq ijodkorligining predmeti xalq xohish-irodasini aks ettirgan umummajburiy xulqatvor qoidalarini yaratish hisoblanadi. O`z navbatida, ushbu faoliyat davlat va jamiyat qurilishining konstitutsiyaviy asoslariga tayanib, ma'lum bir prinsiplarga rioya qilgan holda amalga oshirilishi zarur. Ular qatorida ilmiylik, professionalizm, qonuniylik, demokratizm, oshkoralik va tezkorlik kabilarni ko`rsatib o`tish mumkin.

Ilmiylik prinsipi haqida gap borganda kamida ikki jihat nazarda tutiladi. Birinchidan, huquq ijodkorligi puxta ilmiy strategiyaga tayanishi zarur. Bunday strategiya umumdavlat miqyosida shakllantiriladi. Uni, odatda, davlat yuqori hokimiyat organlari huzuridagi tadqiqot institutlari amalga oshiradi. Ikkinchidan, muayyan normativ-huquqiy hujjat matni ustida ish borganda huquq normasini yaratish va ifodalashda (mazmunan hamda yuridik texnika nuqtai nazaridan), avvalo, ilmiy tavsiyalar inobatga olinishi lozim. Bundan maqsad – ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda mumkin qadar qo`proq samaraga erishishdir.

Huquq ijodkorligining prinsiplari bilan bir qatorda uning subyektlari va turlari haqida ham tasavvurga ega boʻlish muhim ahamiyatga molikdir. Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari, Oʻzbekiston Respublikasining Prezidenti, Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, vazirliklar, davlat qoʻmitalari va idoralar, mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish huquqiga ega boʻlgan subyektlar hisoblanadi.

Qonun ijodkorligi vakolatli davlat organining qonunlarni ishlab chiqish va qabul qilishga qaratilgan, aniq maqsadga yoʻnaltirilgan faoliyatidir. Mazkur faoliyat ijodiy jarayon boʻlib, bunda xalqning irodasi aniqlanadi, shakllantiriladi va belgilangan tartibda qonun darajasiga koʻtariladi. Qonun va qonun chiqarish bilan bogʻliq faoliyat jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida muhim oʻrin tutgan.

Qonunlarning eng asosiy ijtimoiy vazifasi – jamiyatda tartib, intizom va barqarorlikni taʼminlashdan iborat.

Qonun ijodkorligi jarayoni deganda qonun chiqaruvchi hokimiyat organining oʻz vakolatidan kelib chiqqan holda qonunni qabul qilish, uni oʻzgartirish yoki jamiyat hayotida uzoq muddat davomida amalda boʻlib, ijro etilishi odatiy holga aylangan odat, axloq yoki boshqa ijtimoiy normalarni sanksiyalashga qaratilgan faoliyati tushuniladi.

Qonun ijodkorligi jarayoni – qonun chiqaruvchi hokimiyat organining qonunchilikda belgilangan tartibda qonunlar yaratishga, amaldagi qonunlarga oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritishga qaratilgan, shuningdek eskirgan qonunlarni bekor qilish borasidagi harakatlari yigʻindisi boʻlib, u qonun bilan tartibga solinishi zarur boʻlgan munosabatlarni aniqlash, qonun loyihasini tayyorlash, uni muhokama etish, qabul qilish va eʼlon qilishni oʻz ichiga oladi.

Qonunchilik tashabbusi – bu muayyan davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonun chiqarish masalasi qoʻyish va uning loyihasini koʻrib chiqish uchun qonun chiqaruvchi organga taqdim etish huquqidir. Qonun chiqarish tashabbusi – qonun chiqarish jarayonining ilk bosqichi. Ushbu jarayon qizgʻin saʼy-harakatlarga asoslanadi, ular natijasida qonun chiqaruvchi organga

qonunchilik yuzasidan tegishli takliflar kiritiladi, parlament esa mazkur takliflar asosida yangi qonun chiqarish, amaldagi—sini o`zgartirish yoki bekor qilish to`g`risidagi masalalarni ko`rib chiqishga qabul qiladi.

Qonunchilik tashabbusi huquqi – Konstitutsiyada belgilangan vakolatli organlar, tashkilotlar va shaxslar tomonidan muayyan qonun loyihasini yoki yangi qonun qabul qilish to`g`risida, shuningdek amaldagi qonunni o`zgartirish yoxud uni bekor qilish to`g`risidagi taklifni Oliy Majlis e'tiboriga taqdim etilishi va parlamentning bu masalani belgilangan tartibda ko`rib chiqish haqida tegishli qaror qabul qilishidir.

O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida qonunchilik tashabbusi huquqi subyektlarining ancha keng doirasi belgilangan. Xususan, Konstitutsiyaning 83-moddasiga muvofiq qonunchilik tashabbusi huquqiga O`zbekiston Respublikasi Prezidenti, o`z davlat hokimiyatining oliy vakillik organi orqali Qoraqalpog`iston Respublikasi, O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari, O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudi, Bosh prokurori ega. Qonun loyihalarini O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish bilan bog`liq masalalar O`zbekiston Respublikasining “Qonunlar loyihalarini tayyorlash va O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish tartibi to`g`risidagi Qonuni bilan belgilab qo`yilgan.

Qonun loyihasi muhokamasi. Qonun loyihasini ishlab chiqish va muhokama etish qonun yaratish jarayonining alohida va muhim bosqichidir. Bu bosqich qonun chiqaruvchi organga qonun loyihasi taqdim etilib, kun tartibiga kirganidan so`ng boshlanadi. O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining majlislari, agar ular ishida barcha a'zolari umumiy sonining kamida yarmi ishtirok etayotgan bo`lsa, vakolatli hisoblanadi. Konstitutsiyaviy qonunlarni qabul qilishda barcha deputatlar umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ishtirok etishi shart.

Qonun loyihasining asosiy muhokamasi Qonunchilik palatasining plenar majlislarida amalga oshiriladi. Qonunchilik palatasi qonun loyihasini, qoida

tariqasida, uch o`qishda ko`rib chiqadi. Qonun loyihasini Qonunchilik palatasi majlislarida birinchi o`qishda ko`rib chiqish chog`ida mazkur qonun loyihasini qabul qilish zarurati, qonun loyihasining konsepsiyasi, uning O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga muvofiqligi, shuningdek qonunni amalga oshirish bilan bog`liq xarajatlar va moliyalash manbalari to`g`risidagi masala muhokama qilinadi.

Qonunchilik palatasi muhokama natijalari bo`yicha qonun loyihasini maromiga yetkazish va keyingi o`qishda ko`rib chiqish uchun palataga kiritish muddatini belgilagan holda uni birinchi o`qishda qabul qilish yoki qonun loyihasini rad etish to`g`risida qaror qabul qiladi. Qonunchilik palatasi muhokamasiga qonun loyihasining muqobil variantlari kiritilgan taqdirda ular bir vaqtda ko`rib chiqilishi kerak. Qonunchilik palatasi deputatlarining qaror qabul qilish uchun talab qilinadigan eng ko`p miqdordagi ovozini to`plagan qonun loyihasi birinchi o`qishda qabul qilingan hisoblanadi. Qonun loyihasining qolgan variantlari Qonunchilik palatasi tomonidan rad etilgan deb topiladi.

Mas'ul qo`mita qonun loyihasini ikkinchi o`qishga tayyorlash chog`ida tushgan takliflarni umumlashtiradi. U asosli deb topgan takliflar qonun loyihasining matniga kiritiladi. Qonun loyihasi Qonunchilik palatasida ikkinchi o`qishda ko`rib chiqilayotganida mas'ul qo`mita ma'qullagan takliflar ham, ma'qullamagan takliflar ham muhokama qilinadi. Qonun loyihasi bo`yicha ovoz berish moddama-modda o`tkaziladi. Qonunchilik palatasi muhokama natijalari bo`yicha qonun loyihasini maromiga yetkazish va keyingi o`qishda ko`rib chiqish uchun palataga kiritish muddatini belgilagan holda uni ikkinchi o`qishda qabul qilish yoxud qonun loyihasini rad etish to`g`risida qaror qabul qiladi.

Uchinchi o`qishda qonun loyihasi muhokama qilinmasdan yaxlitligicha ovozga qo`yiladi. Qonun loyihasi birinchi yoki ikkinchi o`qishda qabul qilingan taqdirda, mas'ul qo`mitaning taklifiga binoan, qonunni keyingi o`qish tartib-taomillarini istisno etgan holda qabul qilish to`g`risidagi masala ovozga qo`yilishi mumkin.

Qonunni qabul qilish. Qonunni Qonunchilik palatasi palata deputatlari umumiy sonining ko`pchilik ovozi bilan qabul qiladi. Qonunchilik palatasi qabul

qilgan qonun o`n kun ichida Senatga ko`rib chiqish uchun yuboriladi. Senatga qonun bilan birga qonun loyihasini Qonunchilik palatasiga kiritish chog`ida taqdim etilgan hujjatlar yuboriladi. O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 84-moddasiga muvofiq:

a) qonun Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinib, Senat tomonidan ma'qullanishi

lozim;

b) Senat tomonidan rad etilgan qonun Qonunchilik palatasiga qaytariladi va agar qonunni qayta ko`rib chiqishda palata deputatlar umumiy sonining uchdan ikki qismidan iborat ko`pchilik ovozi bilan qonunni yana ma'qullasa, qonun parlament tomonidan qabul qilingan hisoblanadi hamda imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O`zbekiston Respublikasi

Prezidentiga palata tomonidan yuboriladi;

v) Senat tomonidan rad etilgan qonun yuzasidan palatalar yuzaga kelgan kelishmovchiliklarni bartaraf etish uchun tenglik asosida kelishuv komissiyasini tuzishlari mumkin. Palatalar kelishuv komissiyasi takliflarini qabul qilganda qonun odatdagi tartibda ko`rib chiqilishi kerak. Konstitutsiyaga o`zgartishlar kiritish, konstitutsiyaviy qonunni qabul qilish parlamentning har bir palatasidagi umumiy ovozlar sonining uchdan ikki qismidan iborat ko`pchilik ovozini talab etadi. Odatdagi qonunlar oddiy ko`pchilik ovoz bilan qabul qilinadi. Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonunni Senat ko`rib chiqadi hamda uni ma'qullash yoki rad etish to`g`risida qaror qabul qiladi. Senat tomonidan rad etilgan va Qonunchilik palatasiga qaytarilgan qonun, agar quyi palata deputatlar umumiy sonining uchdan ikki qismidan iborat ko`pchilik ovozi bilan shu qonunni yana ma'qullasa, O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilinishi mumkin. O`zbekiston Respublikasi Oliy majlisi Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonun tasdiqlash uchun Senatga yuboriladi. ²

Senat kelishuv komissiyasining takliflarini qabul qilgan taqdirda qonun Qonunchilik palatasi tomonidan odatdagi tartibda qayta ko`rib chiqilishi kerak.

² 2. <http://www.tsul.uz>

Qonunni Qonunchilik palatasida qayta ko`rib chiqishda kelishuv komissiyasining bayonnomasida mavjud bo`lgan takliflarga muhokama qilinadi. Kelishuv komissiyasining loaqal bitta taklifi rad etilgan taqdirda Qonunchilik palatasi, Senat kelishuv komissiyasiga yangi takliflarni taqdim etish uchun palata tomonidan ma'qullangan tuzatishlarni inobatga olgan holda ishni davom ettirishni taklif qilishi mumkin. Agar Senat qonunni kelishuv komissiyasining tahririda ma'qullamasa, u rad etilgan qonun sifatida Qonunchilik palatasiga qaytarilishi kerak. "O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining reglamenti to`g`risida"gi Qonunning 151-moddasida Senat tomonidan rad etilgan qonunni Qonunchilik palatasi tomonidan qayta ko,,rib chiqish tartibi belgilangan. Unga ko`ra, Senat tomonidan rad etilgan qonun Qonunchilik palatasi tomonidan bir oylik muddatda qayta ko`rib chiqilishi lozim.

Mas'ul qo,,mita Senat tomonidan rad etilgan qonun yuzasidan xulosa beradi. Mas'ul qo`mitaning xulosasi olinganidan keyin qonunni Qonunchilik palatasi tomonidan qayta ko`rib chiqish masalasi belgilangan tartibda Qonunchilik palatasi majlisining kun tartibiga kiritiladi.

Senat tomonidan rad etilgan qonunni qayta ko`rib chiqishda Qonunchilik palatasi quyidagi qarorlardan birini qabul qiladi:

yuzaga kelgan kelishmovchiliklarni bartaraf etish uchun belgilangan tartibda kelishuv

hay'atini tuzish; qonunni Qonunchilik palatasi tomonidan avvalgi qabul qilingan tahrirda qabul qilish; qonunni Qonunchilik palatasining qayta ko`rib chiqishidan olib tashlash.³

Agar Qonunchilik palatasi Senat tomonidan rad etilgan qonunni Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining uchdan ikki qismidan iborat ko`pchilik ovozi bilan yana ma'qullasa, qonun O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan hisoblanadi hamda imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O`zbekiston Respublikasi Prezidentiga yuboriladi.

O`zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy qonunlarining, O`zbekiston Respublikasi xalqaro shartnomalarini ratifikatsiya qilish to`g`risidagi O`zbekiston Respublikasi qonunlari O`zbekiston Respublikasining Prezidenti tomonidan imzolanganiga qadar O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi tomonidan O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiqligi aniqlanadi.

Qonunni imzolash va e'lon qilish. O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 84-moddasiga ko`ra O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonun qabul qilingan kuni dan e'tiboran o`n kundan kechiktirmay O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga yuboriladi. ⁴

O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati ma'qullagan qonun imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O`zbekiston Respublikasi Prezidentiga o`n kun ichida yuboriladi. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qonun o`ttiz kun ichida imzolanadi va e'lon qilinadi. O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan rad etilgan qonun O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga qaytariladi. Agar O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan rad etilgan qonunni qayta ko`rib chiqishda Qonunchilik palatasi deputatlar umumiy sonining uchdan ikki qismidan iborat ko`pchilik ovozi bilan qonunni yana ma'qullasa, qonun O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan hisoblanadi hamda imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O`zbekiston Respublikasi Prezidentiga Qonunchilik palatasi tomonidan yuboriladi. O`zbekiston

Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan rad etilgan qonun yuzasidan Qonunchilik palatasi va Senat yuzaga kelgan kelishmovchiliklarni bartaraf etish uchun Qonunchilik palatasi deputatlari va Senat a'zolari orasidan tenglik asosida kelishuv komissiyasini tuzishi mumkin. Palatalar kelishuv komissiyasi takliflarini qabul qilganda qonun odatdagi tartibda ko`rib chiqilishi kerak.

⁴ 3. <http://www.ziyonet.uz>

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qonuni o'z e'tirozlari bilan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qaytarishga haqli.⁵

Agar qonun avvalgi qabul qilingan tahririda tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan ma'qullansa, qonun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan o'n to'rt kun ichida imzolanishi va e'lon qilinishi kerak.

Qabul qilingan va Prezident imzolagan qonunning matni Oliy Majlisga saqlash va e'lon qilish uchun yuboriladi. O'zbekiston Respublikasining qonunlari agar hujjatning o'zida boshqa muddat ko'rsatilgan bo'lmasa, rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi.

O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonunining 28moddasida "Normativ-huquqiy hujjatlar rasmiy nashrlarda e'lon qilinishi kerak. Rasmiy e'lon qilinmagan qonun asosida hech kim hukm qilinishi, jazoga tortilishi, mol-mulkidan yoki biron-bir huquqidan mahrum qilinishi mumkin emas" deb belgilab qo'yilgan. Zero, normativhuquqiy hujjatlarning e'lon qilinishi ular qo'llanilishining majburiy shartidir.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, "Xalq so'zi" va "Narodnoe slovo" gazetalari, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi normativ-huquqiy hujjatlar e'lon qilinadigan rasmiy manbalar hisoblanadi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish murakkab va davlat ahamiyatiga ega bo'lgan mas'ul vazifadir. Normativ-huquqiy hujjatlarni tayyorlash va qabul qilishda qator talablarga amal qilinishi lozim. Bunday talablar yuridik texnika qoidalarini qo'llashda namoyon bo'ladi.

Yuridik texnikaning eng muhim talablaridan biri – bu har bir yaratilgan qonun, eng avvalo, mantiqiy izchillikka asoslangan holda bir-biriga bog'liq va har biri oldingi normaning mazmunidan kelib chiqadigan normalar tizimidan iborat bo'lishidir. Ya'ni har bir norma yaxlit bir tizimning mustaqil, biroq

⁵ 4. Davlat va huquq nazariyasi / Mas'ul muharrir M.Axmedshaeva. Darslik. Toshkent: TDYuU, 2019. (Yuridik kollejlari uchun).

o`zigacha va o`zidan keyingi normalarga mazmunan bog`liq birligi sifatida joylashtirilishi lozim.

Bunda normativ-huquqiy hujjatning, jumladan, qonun hujjatining biron-bir normasi boshqa normaga mazmunan zid kelmasligini ta'minlash muhim ahamiyatga egadir. Har bir norma yagona tizimning bo`g`ini sifatida umumiy qonun hujjati yo`nalishiga mos kelishi lozim. Biroq bu fikr bir normativ-huquqiy hujjat ichida ziddiyat bo`lmasa bo`ldi degani emas, albatta. Alohida olingan normativ-huquqiy hujjat yaxlit qonunchilik tizimidagi barcha huquqiy normalarga zid kelmasligi lozim. Demak, huquqiy tizimda o`zaro ziddiyatlar bo`lmasligiga erishish muhim ahamiyatga egadir.

Normativ-huquqiy hujjatlarni yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirish qoidalari bir qator qonun va qonunosti hujjatlarida belgilab qo`yilgan. Xususan, qonun hujjatlariga ko`ra normativ-huquqiy hujjatning matni lo`nda, oddiy va ravon tilda bayon etilishi lozim. Bunda, normativ-huquqiy hujjatda foydalaniladigan tushunchalar va atamalar turlicha izohlash imkoniyatini istisno etadigan, ularning qonun hujjatlarida qabul qilingan ma'nosiga muvofiq yagona mazmunda qo`llanilishi talab etiladi. Ayni paytda eskirgan va ko`p ma'noni anglatadigan so`zlar va iboralar, majoziy taqqoslashlar, sifatlashlar, kinoyalar qo`llanilishiga yo`l qo`yilmasligi lozim.

Normativ-huquqiy hujjat uning qabul qilinishi sabablari va maqsadlariga oid tushuntirishni qamrab olgan muqaddimaga ega bo`lishi mumkin. Ayni paytda muqaddimaga huquqiy normalar kiritilmasligini ham aytib o`tish zarur.

Normativ-huquqiy hujjatlarni yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirishda huquq normalarini qism, bo`lim, kichik bo`lim, bob, paragraf, moddalarga ajratib berish muhim ahamiyatga ega. Xususan, huquq normalari ifodalangan moddalar tartib raqamiga ega bo`lib, o`z navbatida, u qismlar, bandlar, kichik bandlar va xatboshilarni qamrab olishi mumkin.

Zarur hollarda normativ-huquqiy hujjatda yuridik, texnik va boshqa maxsus atama va tushunchalar, shuningdek qo`llanilgan qisqartmalarning izohi beriladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirishda ularning hajmini kengayib ketishining oldini olish, takrorlashlarga yo`l qo`ymaslik, tartibga solinadigan munosabatlarning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda havola (blanket norma)lar qo`llaniladi. Shu bilan birga, havolalar aniq bo`lishi va normativ-huquqiy hujjatni yoxud uning alohida qoidalarini ko`rsatishi kerak.

Normativ-huquqiy hujjatlarning qonuniyligi va rasmiyligini ta'minlashda ularning rekvizitlari muhim o`rin tutadi. Amaldagi qonunchilikka binoan normativ-huquqiy hujjatlar quyidagi rekvizitlarga ega bo`lishi talab etiladi: hujjatning turi va nomi; hujjat qabul qilingan joy, sana, raqam; tegishli normativ-huquqiy hujjat matnini tasdiqlashga rasman vakolati bo`lgan shaxsning

lavozimi, imzosi, ismining bosh harfi va familiyasi.

Ayni paytda qabul qilinayotgan har qanday normativ-huquqiy hujjatlarda uning kuchga kirish muddati ko`rsatilishi lozim.⁶

Yuridik texnika qoidalaridan yana biri bu normativ-huquqiy hujjatlarning til qoidalariga mos holda tayyorlanishidir. Shu bois normativ-huquqiy hujjatlar matnini tayyorlashda adabiy tilning muhim shakli hisoblanadigan qonun tili qoidalariga qat'iy amal qilish lozim. O`z navbatida, qonun tili alohida maxsus bir til tushunchasini anglatmaydi. U “qonun tili” deb nomlansada, milliy adabiy tilning ajralmas bir tarkibiy qismi hisoblanadi. “Qonunchilik tili”, “qonun tili” atamaları shu ma'nodaki, unda qonun chiqaruvchining o`z fikrini va majburiy huquqiy normalarni ifodalashda til vositalaridan qanday foydalanishi tushuniladi. Til jamiyatdagi barcha masalalar bo`yicha insonlarning o`zaro muomala vositasi bo`lsa, qonun tili esa uning muhim bir tarkibiy qismi sifatida ijtimoiy hayotning qonun, huquq ish ko`radigan sohasiga taalluqlidir.

Xulosa

Ma'lumki, har qanday qonun o`z matniga egadir. Matn esa, o`z navbatida, mantiqiy, grammatik asoslarga ega bo`lib, ular yordamida matnda mujassamlashgan axborot tegishli huquq subyektiga yetkaziladi. Qonunchilik

^{65.} Odilqoriyev X. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.: Adolat, 2018.

matning lingvistik asosini soʻz, soʻz birikmalari, gap kabi leksik, sintaktik birliklar tashkil qiladi. Qonun matning grammatik tarkibiy elementlari sifatida orfografiya (imlo qoidalari) va punktuatsiya (tinish belgilari tizimi) ni koʻrsatish mumkin. Grafik standartlar esa qonun matni, uning tarkibiy qismlariga loʻndalik va tuzilmaviylik xususiyatini beradi. Binobarin, qonun matning barcha elementlari oʻzaro bogʻliq boʻlib, ular bir-birini toʻldirib turadi. Huquq normalarini grammatik jihatdan toʻgʻri bayon qilish, oʻz navbatida qonunchilik hujjatlarini tuzish va ular bilan ishlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Qonun ijodkorligida adabiy til meʼyorlariga toʻliq rioya qilish lozim. Qonunchilik tiliga rasmiy uslub, yaʼni aniqlik, oddiylik, loʻndalik, kabi xususiyatlar tegishlidir. Huquqiy voqyelik rasmiyatchiliksiz boʻlmaydi, chunki huquq bilan oʻrnatilgan tartibot rasman shakllantirilgan andozasiz mavjud boʻla olmaydi.

Qonun hujjatlari aholining keng doirasiga qaratilgan boʻladi. Shu bois qonunchilik tilining oʻta murakkab va sunʼiy tarzda katta hajmli boʻlishi maqsadga muvofiq emas. Binobarin, qonunchilik hujjatlari aniq va tushunarli boʻlishi hamda ular kelajakda yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilganligi va davlat irodasini ifodalashi bilan ham tavsiflanadi.

Shu bilan birga, bugungi kunda ilmiy va texnologik taraqqiyot hamda rivojlanish jarayonlarining jadal surʼatlar bilan kechayotganligi huquq normalari bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar va oʻz-oʻzidan qonun tilining ham murakkablashuviga olib keladi. Shu jihatdan qaraganda, bunday sharoitlarda qonunchilik tilini oddiy tarzda bayon etish va barcha uchun tushunarli boʻlishini taʼminlash ancha murakkab masaladir. Bundan tashqari, qonun tilini sunʼiy va maqsadga muvofiq boʻlmagan tarzda soddalashtirish ham salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Mazkur faoliyatda yuridik, siyosiy, ilmiy atamalarni oʻz oʻrnida, qoʻllash amaliyot uchun muhim ahamiyat asb etadi. Qonun matning qisqa va muxtasar ifodalanishi, uning mazmun mohiyatini tushunish bilan birga amaliyotda ijrosini taʼminlashni ham yengillashtiradi.

Islomov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi. – T.: Adolat, 2007.

1. Davlat va huquq nazariyasi / Mas'ul muharrir M.Axmedshaeva. Darslik. Toshkent: TDYuU, 2019. (Yuridik kollejlari uchun).
2. Odilqoriyev X. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.: Adolat, 2018.
3. <http://www.tsul.uz>
4. <http://www.ziyonet.uz>